

судларида мулкӣ низоларни кўришда даъво қийматидан келиб чиқиб 3, 2, 1 фоизли ставкалари сақланиб қолмоқда. Ваҳоланки, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1994 йил 3 ноябрдаги "Давлат божи ставкалари ҳақида"ги 533-сон Қарорига асосан эса мулкӣ тусдаги даъво аризаларидан даъво баҳосининг 1 фоизи миқдорида, лекин энг кам ойлик иш ҳақидан кам бўлмаган миқдорда давлат божи ундирилиши белгиланган ва юқоридаги ҳўжалик судларида ундириладиган хорижий валютадаги давлат божлари ҳам ушбу миқдорга мослаштирилиши мақсадга мувофиқ бўлар эди.

Ҳўжалик судларининг фаолиятини самарадорлигини ошириш тадбиркорлик субъектларининг ҳуқуқ ҳамда қонуний манфаатларини янада ишончли ҳимоя қилишда муҳим аҳамият касб этади.

Адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Олий ҳўжалик судининг расмий веб сайти. <http://oxs.uz>

2. Ўзбекистон Республикасининг Ҳўжалик процессуал кодекси (ЎзР 30.08.1997 й. 478-І-сон Қонуни билан тасдиқланган), "Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси", 1997 йил, 9-сон, 234-модда (2015 йил 20 августда энг сўнгги киритилган ўзгартиш ва қўшимчалар ҳисобга олинган ҳолда).

О. Дадаходжаев,
ТДЮУ мустақил изланувчиси

ТАШУВЧИНИНГ ФУҚАРОЛИК ЖАВОБГАРЛИГИНИ СУҒУРТА ҚИЛИШ ОБЪЕКТЛАРИ

Аннотация: мазкур мақолада фуқаролик жавобгарлиқни суғурталашнинг мазмуни, унинг объектлари, бу борадаги назарий-ҳуқуқий қарашларнинг таҳлили, суғурта муносабатларида ташувчининг фуқаролик жавобгарлигини мажбурий суғурта қилишнинг ўзига хослиги ҳамда бу борадаги норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар таҳлил қилинган.

Калит сўзлар: суғурта, фуқаролик жавобгарлик, суғурта муносабатлари, ташувчи, суғурта қилдирувчи, суғурта ташкилоти.

Аннотация: в данной статье описывается сущность и объекты, а также, теоретическо-правовые взгляды, присущая характеристика обязательного страхования гражданской ответственности перевозчика и анализируется нормативно-правовые акты в этой сфере.

Ключевые слова: страхование, гражданской ответственности, страхование отношения, страховщик, страховой организации.

Annotation: in this article it is explained the meaning and objects, as well as, theoretic-legal views, appropriate characteristic of mandatory insurance of civil liability of carrier and analyzed normative-legal acts in this sphere.

Key words: insurance, civil liability, insurance relationships, the insurer, the insurance company.

Фуқароларнинг ҳаёти, фуқаролар ва юридик шахсларнинг мол-мулки ҳуқуқий ҳимоя объекти сифатида ҳуқуқнинг турли институтлари томонидан намоён бўлади. Деярли барча ҳуқуқ соҳаларида ҳуқуқий ҳимоянинг мазкур объекти алоҳида нормалар орқали турли ҳуқуқбузарликлар ва ноқонуний таъйиқларга учраганда ҳуқуқий жавобгарлиқни юзага келишига сабаб бўлади. Масалан, жиноят ҳуқуқида фуқаронинг соғлиғига тан жароҳати етказиш орқали ҳуқуқбузарлик содир этган шахсга нисбатан жиноий тақиб қилиш орқали ушбу объект ҳимояланади. Фуқаролик ҳуқуқида эса фуқаронинг ҳаёти ва соғлиғига шикаст етказилганда эса унга етказилган зарарни қоплаш йўли билан ҳуқуқий ҳимоя амалга оширилади. Ҳуқуқий ҳимоядан фарқли равишда фуқаронинг ҳаёти ва соғлиғи, фуқаролар ва юридик шахсларнинг мол-мулки турли воситалар орқали ҳуқуқий муҳофаза этилиши ва шу йўл билан уларнинг ҳуқуқ ва манфаатлари таъминланиши мумкин. Масалан, суғурта институти қўллаш йўли билан фуқаронинг соғлиғи ва мол-мулки муҳофазаланади ва ушбу объектларга шикаст етказилиши натижасида кўрилган зарар суғурта бадали ҳисобига қопланади. Шу сабабли фуқароларнинг ҳаёти ва соғлиғи, фуқаролар ва юридик шахсларнинг мол-мулкни суғурталаш йўли билан муҳофаза улар манфаатларини таъминлашнинг самарали воситаси саналади.

Таъкидлаш ўринлики, суғурта шартномаси объекти масаласини аниқлаштиришдан олдин, фуқаролик-ҳуқуқий муносабат объекти тушунчасига оид ҳолатларга эътибор қаратиш зарур. Мутахассислар бу борада бир қатор фикрлар билдиришган. Жумладан, И.Б.Зокировнинг фикрича, фуқаролик-ҳуқуқий

муносабатнинг объекти деб, фуқаролик-ҳуқуқий муносабатда қатнашувчи шахсларнинг ҳаракатлари қаратилган ҳамда субъектив ҳуқуқлари ва мажбуриятлари белгиланган моддий ва номоддий неъматларга айтилади [1, 121-бет].

Ҳ.Р.Раҳмонқуловнинг фикрича, фуқаролик-ҳуқуқий муносабат объекти бўлиб, ушбу муносабат қаратилган нарса, субъектларнинг ҳуқуқ ва мажбуриятлари қаратилган нарса ва ҳуқуқий муносабат ҳаракатига таъсир кўрсатувчи нарса тушунилади [2, 120-бет].

Мазкур фикрларни суғурта шартномасига нисбатан ҳам татбиқ этиш мумкин. Шу нуқтаи назардан суғурта шартномасининг объектини суғурта шартномаси тарафларининг хоҳиш иродаси қаратилган нарса ташкил этишини қайд этиш мумкин. Бунда умумий маънода суғурта объекти бўлиб, суғурта хавфи ҳисобланган воқеа ва ҳодиса ҳисобланади.

Суғурта муносабатлари объектлари суғуртанинг турлари (мулкӣ ва шахсий суғурта)дан келиб чиқади. Фуқаролик кодексининг 915-моддаси иккинчи қисмига кўра, мулкӣ суғурта шартномаси бўйича қуйидагилар суғурталаниши мумкин:

- муайян мол-мулкнинг йўқотилиши (нобуд бўлиши), кам чиқиши ёки шикастланиши хавфи;
- фуқаролик жавобгарлиги хавфи - бошқа шахсларнинг ҳаёти, соғлиғи ёки мол-мулкига зарар етказилиши оқибатида юзага келадиган мажбуриятлар бўйича жавобгарлик, қонунда назарда тутилган ҳолларда эса, шунингдек шартномалар бўйича жавобгарлик хавфи;
- тадбиркорлик хавфи - тадбиркорнинг контрагентлари ўз мажбуриятларини бузиши ёки тадбиркорга боғлиқ бўлмаган вазиятларга кўра бу фаолият шарт-шароитларининг ўзгариши туфайли тадбиркорлик фаолиятдан қутилган даромадларни ололмаслик хавфи.

“Фуқаролик жавобгарлигини суғурталаш” деганда зарар етказувчининг ғайриқонунӣ, айбли хатти-ҳаракатлари натижасида етказилган зарарни қоплаш, жабрланувчининг бузилган ҳуқуқларини тиклаш юзасидан давлат мажбурлов чораларини қўллаш оқибатида вужудга келган мулкӣ жавобгарликни суғуртаси тушунилади. Фуқаролик жавобгарлиги мулкӣ хусусиятга эга бўлади. Зарар етказган шахс жабрланувчи кўрган барча мулкӣ ва бошқа зарар суммаларини учинчи шахсга қоплаб бериши лозим бўлади [3, 101-бет].

Фуқаролик жавобгарлигини суғурталашнинг ўзига хос тури бўлган ташувчининг жавобгарлигини суғурталаш ҳам мулкӣ тус касб этади. А.В.Гарбарнинг фикрича, ташувчининг фуқаролик жавобгарлигини суғурталаш нафақат учинчи шахсларга етказилган зарарларни қоплаш хавфи билан боғлиқ ташувчининг мулкӣ манфаатларини ҳимоя қилишнинг самарали механизми ҳисобланади, бироқ ташувчининг контрагентлар ва учинчи шахсларга зарар етказилиши натижасида вужудга келадиган мажбуриятини бажаришни таъминлаш усуллари билан бири ҳисобланади [4, 20-бет].

В.П.Штыков Россия Федерациясининг “Ташувчининг йўловчилар ҳаёти, соғлиғи, мол-мулкига етказган зарари учун фуқаролик жавобгарлигини мажбурий суғурталаш ва метрополитенда йўловчи ташишда етказилган шу турдаги зарарларни қоплаш тартиби тўғрисида”ги Қонунини таҳлил қилар экан қуйидаги фикрни билдиради: ушбу қонун ташувчининг йўловчилар ҳаёти ва соғлиғига етказиши мумкин

бўлган зарари учун жавобгарлигини суғурталаш мажбуриятини юклайди [5, 16-бет].

С.В.Дедиков ошиқча хавф манбаи эгасининг жавобгарлигини мажбурий суғурта қилиш шартномасининг предметини ушбу манбаи эгаси томонидан етказилган зарар учун вужудга келган фуқаролик жавобгарлиги миқдори ва ҳажмидан келиб чиқиб қопланиши лозим бўлган суммани суғурта товони сифатида тўлаш ҳисобланишини қайд этади [6, 8-22-бет].

А.Х.Башированинг фикрига кўра, шартнома предметини шартнома объекти (тарафларнинг эрки йўналтирилган моддий ёки номоддий неъматлар) бўйича суғурта қилдирувчининг ҳуқуқ ва мажбуриятлари ташкил этилади [7, 156-бет].

Н.Н.Абдуллаев фуқаролик жавобгарлигини суғурталаш масалаларини таҳлил қилиб, қуйидаги фикрга келади: жавобгарликни суғурталаш – бу суғурта соҳаларидан бири бўлиб, бунда суғурта объекти суғурталанувчининг қандайдир хатти-ҳаракати учун учинчи шахслар олдидаги жавобгарлигидир [8, 10-11-бет].

А.У.Эргашевнинг фикрича, фуқаролик жавобгарлигини суғурта қилишда суғурта объекти бўлиб, суғурталанувчининг ғайриқонунӣ хатти-ҳаракати натижасида учинчи шахсларга етказилган зарарларни қоплаш бўйича жавобгарлиги ҳамда шартнома шартларининг бажармаслиги натижасида вужудга келадиган жавобгарлиги ҳисобланади [9, 63-бет].

Ушбу фикрларга қўшилган ҳолда фуқаролик жавобгарликни суғурта қилишнинг объекти сифатида суғурта қилдирувчига нисбатан келгусида юзага келадиган мулкӣ кўринишдаги санкциялар ҳисобланади ва бунда объект бўлиб суғурта қилдирувчининг айнан қандай неъматларга нисбатан ғайриҳуқуқӣ ҳаракатларидан юзага келадиган жавобгарлик аниқ белгиланади. Миллий қонунчиликда назарда тутилган фуқаролик жавобгарликни суғурталашнинг алоҳида турларига оид нормаларда (“Транспорт воситалари эгаларининг фуқаролик жавобгарлигини мажбурий суғурта қилиш тўғрисида”ги, “Иш берувчининг фуқаролик жавобгарлигини мажбурий суғурта қилиш тўғрисида”ги, “Ташувчининг фуқаролик жавобгарлигини мажбурий суғурта қилиш тўғрисида”ги Қонунлар) суғурталаш объекти суғурта қилдирувчининг мақомидан келиб чиқади ва унинг ҳаракатланиш доирасига кўра аниқланади.

Кўриниб турибдики, фуқаролик жавобгарлигини мажбурий суғурта қилишда ҳам суғуртанинг бошқа турлари каби объект “мулкӣ манфаатлар” ҳисобланади. Ташувчининг фуқаролик жавобгарлигини мажбурий суғурта қилишда ташувчининг мулкӣ манфаатлари бевосита “йўловчилар ҳаёти, соғлиғи ва (ёки) мол-мулкига етказилган зарарнинг ўрнини қоплаш бўйича фуқаролик жавобгарлик юзага келган пайт” билан белгиланади ва айнан зарар кўрган шахс “йўловчи” эканлиги билан транспорт воситаси эгасининг фуқаролик жавобгарлигини суғурталашдан фарқ қилади.

Йўловчи мақоми ташувчи билан шартномавий муносабатга киришган ва унинг хизматларида фойдаланаётган жисмоний шахсда намоён бўлади. Бунда йўловчи ташувчи билан ҳуқуқӣ муносабатга муайян йўналиш учун кира ҳақини тўлаган ёки йўл чиптасини сотиб олган ва айна пайтда шу йўналишдаги транспорт воситасида кетаётган бўлиши

лозим. ФКнинг 710-моддаси биринчи қисмига кўра, йўловчи ташиш шартномаси бўйича ташувчи йўловчини, йўловчи багаж топширган бўлса — багажни ҳам белгиланган манзилга элтиб бериш ҳамда багажни олишга ваколат берилган шахсга топшириш мажбуриятини олади. Бунда йўловчи белгиланган йўл ҳақини, багаж топширган бўлса, багаж ташиш ҳақини ҳам тўлаш мажбуриятини олади.

Ушбу шартноманинг тарафлари бўлиб ташиш хизматидан фойдаланувчи йўловчи ва ташиш хизматини бажарувчи ташувчи ҳисобланади. Йўловчи ташиш шартномасига кўра ташувчи йўловчини белгиланган манзилга етказиб бориш вазифасини олади. Шунингдек, шартномада йўловчининг багажини ушбу шартномани бажариш доирасида элтиб бериш мумкинлиги кўзда тутилади.

Йўловчи ташиш шартномаси ёзма шаклда тузилади. Бу ҳолатда шартнома тузилганлиги чипта ва багаж паттаси билан гувоҳлантирилади. Шартноманинг ушбу тури ўз хусусиятига кўра оммавий ҳисобланишини таъкидлаш лозим [10, 650-бет].

Ташувчи томонидан ўзининг йўловчиси бўлмаган пиёда йўловчи ёки бошқа транспорт воситасининг йўловчиси бўлган фуқарога етказилган зарари учун жавобгарлиги ташувчининг фуқаролик жавобгарлигини мажбурий суғурталаш объекти бўлмайди. Бу ҳолатларга нисбатан транспорт воситаси эгасининг фуқаролик жавобгарлиги мажбурий суғурта қилиш шартномаси тузилади. Бу эса айни пайтда ташиш билан шуғулланаётган шахслар иккита турдаги фуқаролик жавобгарлигини мажбурий суғурта қилиш шартномалари тузишларини англатадики, бу ҳолат бир қараганда, тушунарсиздай кўринади.

Ташувчининг фуқаролик жавобгарлигини мажбурий суғурта қилиш объекти ҳисобланган суғурта қилдирувчининг мулкӣ манфаатлари жумласига етказилган зарарни қоплаш билан боғлиқ барча харажатлар киради ва бу харажатлар таркиби ФКнинг фуқаронинг ҳаёти ва соғлиғига етказилган зарарларни қоплашга оид нормалари асосида аниқланади. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2015 йил 15 сентябрдаги 266-сон қарори билан тасдиқланган “Ташувчининг фуқаролик жавобгарлигини мажбурий суғурта қилиш” қоидалари ташувчининг фуқаролик жавобгарлигини юзага келтирса-да, суғурта объекти таркибига киритилмайдиган мулкӣ манфаатларнинг турлари келтириб ўтилган. “Ташувчининг фуқаролик жавобгарлигини мажбурий суғурта қилиш тўғрисида” ги Қонуннинг 7-моддаси ва ушбу қоидаларнинг 7-бандига кўра, қуйидагилар оқибатида ташувчи фуқаролик жавобгарлигининг юзага келиши суғурта ҳодисаси бўлмайди:

маънавий зарар етказилганлиги ва (ёки) бой берилган фойданинг ўрнини қоплаш мажбурияти юзага келганлиги;

нодир ва бошқа ноёб буюмларга, қимматбаҳо ва ярим қимматбаҳо тошлардан ва металллардан ишланган буюмларга, диний қадриятга эга буюмларга, санъат асарларига, кўлёмаларга, ноёб аудиовизуал асарларга ҳамда интеллектуал фаолиятнинг бошқа натижаларига, қимматли қоғозларга, нақд пулларга, шу жумладан, чет эл валютасига шикаст етказилганлиги ёки уларнинг йўқ қилинганлиги;

йўловчининг суғурта ҳодисасини юзага келтиришга қаратилган қасддан қилинган ҳаракатлари натижасида

унинг ҳаёти, соғлиғи ва (ёки) мол-мулкига зарар етказилганлиги.

Ташувчининг фуқаролик жавобгарлиги ушбу бандда кўрсатилган ҳолатларда юзага келган тақдирда етказилган зарарнинг ўрни ташувчи томонидан қопланиши ва (ёки) у ушбу зарарни компенсация қилиши керак.

Хулоса сифатида айтиш зарурки, ташувчининг фуқаролик жавобгарлигини мажбурий суғурта қилиш объекти сифатида ташувчининг жавобгарлик юзага келгандаги мулкӣ манфаатлари доираси чекланганлиги ҳамда фуқаролик-ҳуқуқӣ жавобгарликнинг барча жиҳатларини қамраб олмаганлиги билан характерланади. Бу эса ўз навбатида, ташувчиларнинг манфаатларини тўлиқ таъминлаш имкониятини йўқотади. Фикримизча, бу ўринда ташувчининг мулкӣ манфаатларига доир чеклашларнинг мавжудлиги, яъни суғурта ҳодисаси доирасининг чекланганлиги йўловчилар манфаатини ҳам тўлақонли таъминлаш имконини бермайди. Шу сабабли ташувчининг фуқаролик жавобгарлиги мажбурий суғурта қилиш объекти доирасига нисбатан қонунда белгиланган чеклашлар бекор қилиш мақсадга мувофиқ бўлар эди.

Адабиётлар рўйхати:

1. Зокиров И.Б. Фуқаролик ҳуқуқи. I қисм. —Т.: ТДЮИ, 2009.Б-121
2. Гражданское право. Общая часть. Учебник.-Т.: ТГЮИ, 2010 — .С. 120
3. Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик кодексига шарҳ. 3-жилд. — Тошкент: Baktria press, 2013. — Б 101.
4. Гарбар А.В. Правовое регулирование страхования при осуществлении перевозок железнодорожным транспортом в России: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — Владивосток: 2012. — 20 С.
5. Штыков В.П. Гражданско — правовая ответственность перевозчика по договору перевозки: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — Санкт-Петербург, 2015. — С 16.
6. Дедиков С.В. Обязательное страхование ответственности владельца опасного объекта // Юридическая и правовая работа в страховании. 2011. — № 1. — С. 8-22.
7. Баширова А.Х. Предмет и объект как элементы договора об обязательном страховании гражданской ответственности владельца опасного объекта за причинение вреда в результате аварии на опасном объекте // Вестник Тюменского государственного университета. — 2012. — №3. — С. 156.
8. Абдуллаева Н.Н. Правовое регулирование страхования ответственности: автореф. дисс. канд. юрид. наук. —Т.: 2006. — С. 10-11.
9. Эргашев А.У. Транспорт воситалари эгалари фуқаролик жавобгарлиги мажбурий суғурта шартномасини қўллаш муаммолари: юрид. фан. нозм. дис. — Т.: 2012. — Б 63.
10. Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик кодексига шарҳ. 2-жилд. — Т.: Baktria press, 2013. — Б 650.